

О ГОВОРУ СЕЛА ПРИДОЛА КОД БАЈИНЕ БАШТЕ¹

У овом раду, на основу обимне прикупљене грађе, обрађене су маркантније прозодијске, фонетске (и фонолошке) и морфолошке особине говора села Придола код Бајине Баште.

Кључне речи: Придоли, источнохерцеговачки говор, прозодија, фонетика, морфологија.

а) Уводна напомена

1. Неколико километара источно од Бајине Баште, наспрам Поникава, Кадињаче и Јелове горе, простире се соколско село Придоли².

Говор овог места припада ијекавским говорима источнохерцеговачког типа у западној Србији. Његова примарна обележја су новоштокавска физиономија и релативно стабилан ијекавизам.

б) О важнијим прозодијским особинама

2. Говор Придола одликује се прозодијским системом новоштокавских (уже: источнохерцеговачких) идиома. Фонетске и фонолошке особине прозодема и темељни дистрибуцијски принципи одговарају кореспондентним приликама у главнини источнохерцеговачких говора, односно у стандардном језику. Одступања – махом позната и другим сродним говорима – јављају се у сразмерно малом броју категорија речи и појединачних лексема. И овде је често: *земљора̀днѝци, земљора̀дничкѝ за̀друге, Југосла̀вѝа, ко'екѝд, коешѝа, у међуврѝмену, очиглѝдно, осмољѝтку, пољопрѝвреднѝк, сасвѝм, такозвѝанѝ, у̀дѝшите, усрѝд бѝѝла да̀на, целоку̀пну; Босѝнаѝца, губѝтаѝка; та-*

¹ Теренска истраживања обављена су у периоду од августа 2006. до јануара 2007. године. Међу бројним информаторима, нешколованим речитим сељацима, рођеним мештанима, посебно су ме задужили следећи: Милан Матић (1925), Радосав Матић (1926), Славка Тешић (1933), Добрила Тешић (1935) и Видинка Марковић (1940).

² В. Павловић Сок. нахија 345–355.

ма̀н; авсолу̀тно, ађутайнт, докуме́нт и сл.

3. Преношење силазних акцената на проклитике је изразита, али не и доследна појава. Силазни акценти најчешће се преносе на предлоге, везнике (углавном *и* и *ни*) и одричну речцу *не*, али се у улози проклитике могу наћи и неке друге (каткад и акцентогене) речи. Од једне до друге врсте речи, од једног до другог прозодијског типа, смењују се (или пак унутар истог модела напоредо стоје) старо и ново преношење. Поред оба кратка, на проклитици ће се, у неким посебним случајевима (нпр. при повлачењу нагласка са именица на основне бројеве и неке прилошке речи), појавити и дугоузлазни акценат. Нагласили бисмо да је општа констатација о недоследности преношења само општи утисак, који се код различитих врста речи различито читује. С једне стране, код неких врста речи (најпре и најочигледније код именица), срећемо потврде и са пренесеним и са непренесеним нагласком, док је, с друге стране, осетан и број категорија у којима је повлачење акцената на проклитику сасвим доследно (као нпр. у неким глаголским формама и у неким заменицама)³.

Истовремено стремићи и концизности и информативности, наводимо (само) део засведочених примера са пренесеним акцентом:

а) са именица: *òд б^шѐса, нà вòз, дàн пò дàн, дò зìда, у̀ лãд, нà тр̄н; њза вràта, òко вràта, прèко дàна; њс камена, нà камѐн, зà појãсом; у̀ брашно, нà брдо, ò гвòжђе, дò грла, једно дрўгòм дò ува; нњз воду, у̀ вòјску, крò-земљу, зà косу, нà ст^шѐну; нњза стрãну; òд глãди, у̀ лãж, зà нòћ, дò р^шѐчи; у̀ дàн и нòћ, нњ дàна нè шће сàчекати; – òд брата, нà вр, њз Јãкља, дò краја, у̀ рату, у̀ џеп; прекò прага, окò прста; у̀ бањи, пò бãнку, у̀ кацу, нà киши, òт кућè дò кућè, њж њиве, пòд обалòм, крòз ограду, у̀ пјесми, зà паре, нà трешњу, нà италу, у̀ шуми; нà бабине, њз годинè у̀ годину, прèд опитинòм; више кућè, изà кућè, више собрè, окò цр̀кве; – двà дàна, двà кила, дви^шé године, трѝ дàна, трѝ кила, пèд бãнкѝ, пèд годинã, шèс њãдã, двестà килã; пò дàна, пò годинè, пò кила; нњ годину, свѹ нòћ; добрò јутро;*

б) са заменица: *брèз менè, дò менè, зà менè, зà тебè, ò-тебè, у̀ тебè, дò себè, кòт себè, бèж његã, брèз његã, дò његã, òт когã, у̀ когã, дò чегã, òт чегã, ò-чегã; њза менè, њза тебè, òко његã; њспрет себè, òко себè; – зà мнòм, сã мнòм, прè-тобòм, прèт собòм; зà њѝм, сã њѝм, сã чѝм (само овако!); – зà њѹ, крòж њѹ, пò њòј; зà нама, пò њима; зà нãс, кòд њѝ, нà њѝ; њзнад нãс, њспред њѝ; зà неког, у̀ нешта; ѝ жã ѝ тѝ, нњ òн, нњ вѝ; њз мòг имања, òд мòг дрўга; зà свòј рãчун; њзнад нашè кўћè; зà овò, нà овò, нà онò; зà тò, нà тò; нà коју̀ страну;*

в) са придева: *зà Бадњѝ дàн, у̀ задњè врèме, у̀ гòрњѝ крај, нà гòрњѝ спрãт, нà Великѹ госпоину, òд^м стãрог, у̀ стãрòг, у̀ стãро дòба, пò стãром обичãју; нек је живò ѝ здравò;*

³ В. М. Ник. СП 29–30.

г) са бројева: *дò двā, пò двије, зā седам данā, у десѣт, дò триес кӯһā, дò стò, нї с једнїм*; *двāес и двā, двāдест и двā, двāес и двије, и пѣт пугā, свѣ пò двије*; *дò другòг, òко другòг; у п̀рво време, нā трећї Бòжић, и другї дан, и другї п̀гт, двā-три, нѣ-шѣс*;

д) са прилога: *зā колко, у колко; дò довечѣ, дò тамо, и вāмо, и горе, и даљѣ, и после, и прије, и сад, там и вāм, и там и вāм, и тамо и вāмо, нї горе нї доље, нї после, нї прије*;

ђ) са глагола: *нѣ знāм, нѣ знāш, нѣ знајӯ, нѣ биднѣ, нѣ бидӯ, нѣ може, нѣ морѣ, нѣ даде, нѣ знадо, нѣ паде, нѣ шѣе, нѣ шѣде, нѣ шѣдоше* (само овако!); *и биднѣ, и јес, и нѣмā, и није; нї видио, нї знао, нї требò.*

4. Говор Придола добро чува неакцентоване дужине. Оне су, сходно дијалекатској припадности говора, редовно постацкенацке, тј. могу се налазити само иза акцентоване силабеме. У једној речи можемо затећи једну, две, па и три дужине. Ево неколико карактеристичних потврда:

млāдї; рāднїк, рāднїци; клѣчї; клѣчїм; тӯчѣмо;
п̀рāзнїкā; лївāдā; п̀рòбāдā, зārāдїм;
кòвāчнїцā, п̀рòдāвнїцā.

Дуге неакцентоване силабеме подложне су скраћивању (али и тада необавезно) само у наредним случајевима:

а) у позицији иза дуге силабеме силазне интонације, нпр.:

слāжу, стāре кӯһе, дрѣши; тӯжиш, у гòрњем крају, трāжим;

б) у речима са две или три дужине, где се може изгубити крајња:

зāслāди, усади; изгњѣчим, òсӯшим, п̀рòбӯдим; чїнòвник; п̀дложājник;
п̀рòдāвнїца.

У представљеним потврдама дошло је до тзв. позиционог губљења неакцентованих дужина.

Примери губљења двеју дужина нису засведочени.

5. Осврнули бисмо се на још нека особенија питања квантитета.

а) Нема старих дужина типа *к̀рāвāма, лӯкāv, мїслїти*. Дакле, доследно је: *бāрама, кӯһама, мòткама; кāљав, лӯкав, мӯтав; гӯрнути, кїснути, кӯкати* и сл. С друге стране, обавезна је стара дужина у *бāбїн* (а тако је, наравно, и у другим примерима истог прозодијског обрасца: *гāздїн, чїчїн* и сл.).⁴

б) Наставак облика ген.-ак. именичких заменица *ја, ти, он/оно, себе* и *ко*, као и ген. заменице *шта* (*што*), доследно је дуг: *мѣнѣ, тѣбѣ, сѣбѣ, њѣгā, кòгā, чѣгā* (тако и: *брѣз мѣнѣ, зā тѣбѣ, дò сѣбѣ, дò чѣгā* и сл.).

в) Прилози за време на *-ас* такође имају дуг вокал наставка: *вечѣрāс, дāнāс, јесѣнāс, нòћāс.*

г) Вокал *о* у наставку *-ост* је кратак уколико је на претходном слогу дугоузлазни акценат: *доп̀рїнос, дӯжнос, мòгӯћност, оп̀аснос.*

⁴ Овако је и у Љештанском (Тешић 174), Обадима (Симић 20), Тршићу (Ник. 386).

д) Редовно је дуг завршни слог у ном. (ном.-ак.) сг. присвојних приде-
ва м. рода на *-ин*: *жѐнѝн, Јёванѝн, Радѝн, сѣстрѝн*.

ђ) Презентски наставак глагола типа *трести* и *красти* редовно је дуг:
вѹчѣм, трѣсѣм, врѣшѣм, грѣзѣм, мѹзѣм, прѣдѣм и сл.

е) Обавезан је поста акценатски квантитет у *бѹѣм, криѣѣм, пѹѣм* и сл.

в) О важнијим фонетским (и фонолошким) особинама

6. Вокалски систем говора Придола чини пет вокала стандардних артикулационо-акустичких и фонолошко-силабичких својстава – *и, е, а, о, у*. Силабичку вредност, у одређеним позицијама, може имати и сонант *р* (тако је у широко познатим примерима типа *грѣм, црѣква, ѡзумрѣли; рђа, врѡве, врѣ, мртвѡѣце, срчѡницу* итд.), а доследно је има основни континуант дугог јата – дифтоншка секвенца ^{ви}*е* (в. т. 7).

Ретке су тзв. делимичне редукције вокала (ликови *печѣнѡци* и *шѣнѡца* су једине забележене потврде). С друге стране, број засведочених примера потпуне редукције самогласника је знатан и вишеструко диферентан. Заправо, читује се у низу (махом факултативних) појава као што су: афеза (*талѡѡѡнсѡг, вакѹисали, двѡкѡт; вѡликѡ, вакѡ, нѡкѡ, вѡмо, вѹдѡ; нѡмѡд; клѡгѡѡ*), синкопа (*кѡлко, нѣколѡ, ѹнеколѡ, колѡ-тѡлѡд; кѡшчицу, нѡјдѣмо; врѹна*), апокопа (*бѡж ѹ кућу, дрѡш се, ил рѡди ил ѡстави; виш пѹта, тѡбож; нек ѡдѣ, ѡ там ѡ вѡм*).

Формирање вокалских група, а затим тежња ка њиховом избегавању одн. уклањању – елизијом одн. редукцијом, контракцијом, развијањем прелазног сонанта – упечатљиви су процеси и у говору Придола. Најчешће елидирају вокали *а* и *е* (нпр.: *ѡ-ѡгрѡмо, ѡ-ѡзвѡнѣш; нѣк-идѣ, нек-ѹзмѹ; н-ѹмѣде, н-ѹмједѡсмо; бѡж-опрѡсти; да с-ѡбриѣм, да с-ѡбѹчѣм*). Ретке су елизије вокала *и* и *о* (ја *б-ѡмѡ мѡло, как-ѡђѣш*). Хијат се често уклања контракцијом, нарочито у границама једне речи. Ако су вокали били различити, контракцији претходи асимилација, углавном регресивна. Дакле, и говору Придола својствени су ликови типа: *грѡ, јѡла, снѡ; свѣдно; ѡртѡци, бѹрђѡци, кѡпѡца, одн. једѡнѣс, двѡнѣс; сѡниѣце, ваљѡниѣца; вѡтѡ, кѹтѡ; вѡкѡ, вѹкѡ*.

7. Ијекавски изговор са знатним бројем екавизама и углавном познатим „икавизмима“ особина је аутентичног говорног израза старијег становништва овог соколског насеља.

Основни континуант дугог јата је једносложна, дифтоншка гласовна секвенца ^{ви}*е*⁵. Под нагласком силазне интонације, то је секвенца ^{ви}*ѣ* (нпр.: *бѡѣлѣ, вѡѣк, лѡѣк, мѡѣшѡмо, сѡѣно, стѡѣње, цѡѣђ, сѡѣдѡи, цѡѣлѹ, цѡѣнѡи*). Под дугоузлазним акцентом имамо секвенцу ^{ви}*ѣ* (нпр.: *знѡѣздо, дѡѣте, заплѡѣнили, пѡѣсѡк, погрѡѣшила, расѡѣѣали, рѡѣѣка, свѡѣђѡ, смѡѣшина, цѡѣѣла*). На месту дугог ненаглашеног јата јавља се рефлекс ^{ви}*ѣ* (нпр.: *Блѡговѡѣсти, двѡцѡѣвѡка,*

⁵ В. М. Ник. СП 226–228.

зàдр^иѣмамо, иси^иѣдимо, òбл^иѣпѣ, òдн^иѣле, òи^иѣди се, пòп^ир^иѣко, рàзд^иѣлї, ùб^иѣлим).

Другачије стање континуаната дугог јата затичемо у неколико лексички ограничених одн. позиционо детерминисаних категорија. Двосложно *иѣ* имамо само у *двїѣ* и *прїѣ*; једносложно *јѣ* (одн. 'ѣ) у широко познатим ликовима са тзв. продуженим јатом (у ген. пл. типа *вјѣрā*, *кòљѣнā*, у хипокористичким образовањима типа *ђѣдо*, *ђѣшо* и сл.), а аналошко *и* у *нїсам*, *нїси*, *нїсмо* итд.

Често се јављају и екавски ликови:

вѣрна, *дѣлѣ*, *дрѣмā*, *ждрѣбе*, *зѣвā*, *лѣк*, *лѣп*, *црѣп*; *бѣла*, *блѣда*, *вѣнац* *врѣдан*, *врѣдни*, *дѣте*, *мѣсила*, *мѣсило се*, *цѣла* (исп. и „екавске синтагме“ *лѣпо врѣме*, *цѣло врѣме*); *двòцѣвка*, *залѣпимо*, *издѣлимо* итд.

Неки од наведених екавизама могли су настати и аналошким путем (нпр. *врѣме* према *врѣмена*, *врѣмену*, *цѣла* и сл. према *цѣо*, *црѣп* према *црѣпуља*, *црѣпљика* и сл., *врѣдан* према *врѣднии* и сл.).

Примарни рефлекс кратког јата у говору Придола је *је*; нпр.: *вјѣнчò се*, *вјѣтар*, *вјѣтрењачу*, *вјеиштїна*, *вјеиштїнѣ*, *зàпјевā*, *избјегò*, *избјеглице*, *извје-трї*, *мјѣра*, *мјѣсто*, *мјѣста*, *òбјеси'о се*, *пјѣшкѣ*, *пòбјеђи*, *распјеваше се* итд.

Јекавским јотовањем обухваћени су алвеолари *л* и *н* и дентали *ð*, *т*, *з* и *с*; нпр.: *кòљено*, *љепòта*, *љѣтина*; *њѣдра*, *сњѣшчић* (редовно је, међутим, *Нѣмачкā*, *нѣмачкї* и сл.); *ђѣвѣр*, *ђѣвòјка*, *күђеља*; *ћѣрати*, *прићерāм*, *лѣхели*; *из'ести*, *из'елица*; *с'ѣсти*, *с'ѣдница*, *пòс'ек*.

Овакви јекавски ликови могу се јавити и у екавској форми, нпр.: *вѣра*, *вѣтар*, *вѣшт*, *дѣвòјку*, *лѣб*, *лѣба*, *мѣра*, *мѣсто*, *пѣвāмо*, *пѣвајү*, *пѣшкѣ*, *прòлеће*, *сѣдїш*, *сѣме*.

Рефлекс кратког јата иза сонанта *р* најчешће је екавски; нпр.: *брѣза*, *врѣћа*, *срѣћа*, *трѣбò*; *врѣмена*; *грѣшан*, *ждрѣбāд*, *црѣпуља*; *рѣжѣм*; *рѣпа*; *гòрела*; *рѣчит* (затичемо и примере екавско-јекавске двострукости: *брѣшчић* / *брјѣшчић*, *стрѣлице* / *стрјѣлицу*).

Бележимо и ликове са аналошким *и* типа *изгòрила*, *изгòриле*, *изгòрише*, *изгòрићемо*, *нагòрила*.

Само у екавској форми налазимо следеће категорије и појединачне лексеме: *нѣко*, *нѣкакав*, *нѣкāко*, *нѣшта*; *дѣчāк*; *лекāри*; *Нѣмачкā*, *Нѣмачкү*, *нѣмачкї*; *òбе*; *цѣлївā*; *цѣсту*.

Бројни су и разноврсни тзв. фонетски икавизми; нпр.: *би'āше*, *би'āде*; *ви'ѣ се*, *грї'ѣмо се*, *си'ѣм*, *пòси'ѣмо*, *сми'ати се*, *засми'авали нас*; *сни'о*, *ви'ди'о*, *обнѣвиди'о*, *воли'о*, *завòли'о*, *дòни'о*, *їзни'о*, *прòни'о*; *ди'òницу*; *би'љег*, *би'љегу*, *би'љешка*, *зоби'љешїм*; *уси'ђелица*, *уси'ђелицу*; *òт сми'ā*, *ò-сми'ā*; *сикира*, *сикиру*, *сикирòм*, *сикирицу*; *би'жò*, *би'жāла*, *би'жїмо*.

Упадљива је заступљеност и тзв. морфолошких икавизама типа *ви'дила*, *ви'дили*, *ви'дише*, *вòлила*, *вòлиле*, *живила*, *живили*, *преживили*, *засврбило ме*, *сти'дили се*, *постї'дили се*, *трпила*, *трпили*, *претрпили*.

8. Бројем и артикулационо-акустичким особинама сонаната, говор Придола не разликује се, бар начелно, од књижевнојезичке ситуације и прилика у многим народним говорима.

Позиционо условљена (не)постојаност сонанта *j* особина је и говора овог села. Иницијално *j* је стабилан глас. Артикулациона (не)стабилност сонанта *j* у међувокалском положају условљена је природом додирних вокалских вредности. *J* је стабилно између вокала *a*, *o* или *y*, али се унеколико или сасвим редукује ако се испред или иза њега јавља *u* одн. *e* (нпр.: *Ўлџа*, *бѣкриџа*; *гаџла*, *одвоџм*; *заџаѣ*, *навџаџѣ*). *J* сасвим ишчезава из скупине *џи* у категоријама представљеним потврдама *ка̀пџца*, *џвлии*, *чѝстии*. У финалној позицији *j* редовно изостаје у имп. гл. IVа врсте на *-ити* и гл. II врсте типа *сијати* (нпр.: *џбџи*, *за̀бџи*, *п̀дџи*, *шиџи*, *за̀шиџи*; *за̀сиџи*, *п̀дсиџи*, *пр̀дсиџи*).

(У раду је примењена Стевановићева варијанта Белићеве класификације глагола.)

Сонант *л* је просечан новоштокавски алвеолар стандарде артикулације.

Ретке су, али вредне помена, потврде са унеколико тврђим, веларнијим, изговором овог гласа (такво је свако подвучено *л* у наредним потврдама); нпр.: *ва̀дла*, није трѣбб ни до̀лазити, *с во̀довима*, *о̀дла̀днила*.

У односу на прилике у књижевном језику, инвентар консонантских фонема „ужи“ је за глас *x*, а „шири“ за дијалекатске палатале *с’* и *з’*.

Фрикатив *ф* најчешће се замењује, обично сонантом *в* у примерима типа *ва̀брика*, *вѐњер*, *вла̀ша*, *п̀трєвили*, *увитѝљио* и сл. *Ф*, међутим, чврсто стоји у великом (и све већем!) броју најновијих посуђеница као што су нпр. *кѝфлице*, *ка̀фѝћи*, *телѣ̀фон*, *фрѝзер* (овако је и у говору најстаријих).

Фонема *с* није члан консонантског системе, али се чује у познатим положајима типа *отас га...*

Потпуна десоноризација звучник консонаната на крају речи није својствена говору Придола. Ретке су али осетне делимичне десоноризације, исп. нпр. *мла̀д^м*, *сла̀д^м*, *на̀род^м*, *му̀ж^м*.

Фонетски процеси растерећења сугласничких скупина – упрошћавање секвенци (тј. испадање сугласника) и промене секвенци (тј. замене сугласника узроковане деловањем различитих фонетских процеса, асимилације, дсимилације и сл.) – жива су појава и у говору Придола. Издвојићемо следеће:

мн- → *мл-* у *мло̀го*, *мло̀ги*, *мло̀гѣ* (доследно); *см-* → *џм-* у *џмѝље* (чује се и *смѝље*, а редовно је *смџк*, *смџка*); *гдѣ(-)* → *ђе(-)* у *ђѐ* (тако и *ђѐгод*, *ђѐкад* и сл.); *кћ-* → *шћ-* у *шћѣр/шћѣрка* (говори се и *ћѣр/ћѣрка*); *пс-* = *пс-* у *псѣто* (уобичајено је *сџвџ*, *сџва̀ла*, *сџва̀ли*, *сџџ се*; ретко је *псџџ* и сл.); *пт-* → *т-* у *тѝца*, *тѝце*, *тѝчица*, *тѝћ*, *тѝчурина* и сл.; *пч-* → *ч-* у *чѐла*, *чѐлу*, *чѐле*, *чѐлице*; *чѐла̀ри*; *ти-* → *ш-* у *шѐница*, *шѐницѐ*, *шѐницу*, *шѐнични* љѣб (ретко је *тѝеница* и сл.); *жб-* → *џб-* недоследно у *џбу̀н*, *џба̀н*, *вѐџба* (чује се и *жбу̀н*, *жба̀н*, *вѐџба*);

свр- → *швр-* затичемо у *шврѝка* (али чешће је и типично *сврѝка*, *сврѝку*, *сврѝке* и сл.); – *-мн-* → *-вн-* у *зүвно*, али не и у *тáмна* и сл.; *-мб-* → *-лб-* у *болбона*, *болбоне*; *-нб-* → *-мб-* у *зелѝмбѝћ*, *зелѝмбаћа*; *-мт-* → *-нт-* у *пáнтѝм*, *нѝ пáнтѝм*, *зàпáнтиѝо*, *зàпáнтила* (ређе је *пáмтѝм*, *зàпáмтила* и сл.); *-зм-* → *-м/-зм-* у *бòме*, *јабòме/бòзме*; *-гњ-* → *-њ-* у *јǎње*, *јǎњета*, *јǎњетина*, *јǎњетинѝ*; *јǎњад*, *јǎњѝ се* и сл.; *-ћњ-* → *-тњ-/ћњ-* у *вòтњѝк/вòћњѝк*; *-нк-* → *-вк-* у *клүвко*, *клүвка*; *шѝвка*, *шѝвку* (поред *клүпко*, *шѝпка*; *-нк-* обавезно у *цјѝпка*, *шѝпка*); *-пт-* недоследно у *лѝптѝр*, *лѝптѝрицу* (говори се и *лѝпѝрица*, *лѝпѝрице*); *-пс-* → *-вс-* у *лѝвсò*, *лѝвсале* (али и *лѝпѝшѝ*, *лѝпсала*); *-пт-* → *-вт-* у *Шѝвтѝр*, *Шѝвтѝри* (чешће: *Шѝптѝр*, *Шѝптѝри*; редовно је *прòшпѝтѝ*, *прòшпѝтò*); *-пч-* → *-вч-* у *кòвча*, *кòвчу*, *кòвчати* (ређе је *зǎкопчѝна* и сл.); *-пи-* → *-ви-* у *љѝвшѝ*, *љѝвшѝѝ*, *љѝвшѝѝѝ* (поред: *љѝпѝшѝ* и сл.); *-тств-* (и *-тств-* ← *-дств-*) → *-ств-* у *богǎство*, *богǎства*; *срòство*, *срòства*; *срѝства* и сл.

2) О важнијим морфолошким особинама

Сагледаћемо маркантније особине појединих врста речи.

Именице

9. Као и у другим сродним говорима, обличке особине именица углавном одговарају кореспондентним приликама у стандардном језику.

10. Задржаћемо се, најпре, на појединим падежним облицима им. м. рода на -ø.

а) Из богатог корпуса засведочених примера вокатива сг. издвајамо следеће: *брѝте*, *Гвòздене*, *домѝћине*, *дружѝе*, *ѝмењѝче*, *јүнѝче*, *кǎпетѝне*, *күме*, *Милүне*, *рòђѝче*, *нѝсретниче*; *млǎдићу*, *приѝатељу*, *сѝстрићу*, *учитељу*; *Рǎдомѝре*, *Светозǎре*, *Чѝдомѝре*, *ћѝвере*, *мǎјòре*, *дѝсетǎре*; *Мѝлоше*, *Рǎдоше*, *Ўроше*.

У мањем броју потврда вокатив је једнак номинативу: Принѝси ѝ тѝ, *рòђѝк!* Ђј, *синòвац!* *Тѝтак*, наврѝти некад!

Имена *Мѝòдрѝг* и *Прѝдрѝг* јављају се у номинативу (а тада и у вокативу) и са наст. *-и*: *Мѝòдрѝги*, *Прѝдрѝги* (други део ових имена је придев *драг* у одређеном виду).

б) У инструменталу сг., насупротив приликама у већини околних сродних идиома, наставак некадашњих тврдых основа *-ом* углавном се не јавља и код именица некадашњих меких основа. Овде је најчешће: *мүжем*, *нóжем*, под *бакрǎчем*, *бриѝчем*, *корбǎчем*, *лүчем*, *огртǎчем*, *сǎчем*, *свирǎчем*, *упаљǎчем* и сл. (знатно је ређе *нóжом*, *свирǎчом* и сл.).

в) У генитиву пл. доминантан је, наравно, наставак *-а*: *дǎнǎ*, *ѝктǎрǎ*, *зүбǎ*, *огртǎчǎ*, *свирǎчǎ* и сл.

Међу потврдама са наставком *-и* налазе се и следеће: *ǎрѝ*, *љүдѝ*, *мје-сѝцѝ*, *сǎтѝ*.

Двојако је у *минут̄и/минут̄а*.

Наставак *-ију* имамо у *гѡстиѹ̄, нѡктиѹ̄, прѣстиѹ̄* (али исп. и *нокѡтѡ* одн. *прѣстѡ*).

г) У дат.–инстр.–лок. пл. имамо наставак *-има*: по *градѡвима, зѹбима, ковѡчимѡ, љѹдима* (не и **људма* или сл.).

д) Знатан број именица м. рода проширује плурал уметком *-ов/-ев-*, али је осетно и присуство оваквих речи без множинског форманта.

Без форманта *-ов/-ев-* налазимо: *мрѡви, мрѡве, Рѹси, црви, црве, зѹби, зѹбе; крмѡкѡ, крмке, шиљци, шиљке, свѣи свѣци; љѡвери, кѡшише, кѡлеми, кѡлеме, ѡблѡци, пѡшињѡци, шѹмѡри*.

Засведочени ликови (само) са *-ов/-ев-*: *гѡеви, крѡеве, рѡеви; жѹљеви, жѹљѡвѡ, жѹљеве, мѡљеви, шѹљеве; гѹњеви, гѹњеве, пѡњеви, пѡњѡвѡ; лѡктови, мѡчкови, ѡвнови, ѡвнове, ѡвнѡвѡ, ѡвнѡвѡ, тѡчкови, тѡчкове, тѡчкѡвѡ, чѹкљеви; гѡлубови, гѡлубове, јѡстребови*.

Дублетне форме: *брѡвѡ/брѡвови, брѡци, брке/брѡкови, вѹци/вѹкови, мѡшии, мѡшиѡ/мѡшиевѡ, мѡшиѡвѡ*, двѡес *рѡдѡ/рѡдове, бѡдњѡци/бѡдњѡковѡ; ѡмѡ камѡнѡ/камѡнѡвѡ, кѹрјѡци, кѹрјѡкѡ/кѹрјѡковѡ, кѹрјѡкѡвѡ; мѡтке/мѡтковѡ*.

Форме *ѡчеви, ѡчеве* и сл. односе се на родитеље, или, шире, на предаке, а *ѡци* је име празника.

11. Из антропонимије. Двосложни хипокористици (и одговарајућа имена и надимци) типа *Бѡжѡ* одн. *Бѡжа* (ном.!) завршавају се у ном. на *-ѡ*. Дакле, доследно је: *ѡѹѡ, Бѡжѡ, Бѡјѡ, Вѡљѡ, Гѡјѡ, Дѡкѡ, Јѡво, Јѹбо* и сл. Деклинирају се по моделу *Бѡжѡ–Бѡжѡ–Бѡжи*. Примери: код *ѡѹѡ*, преко *Вѡљѡ*, *Мѡшии* не ѡстаде ни пѡла, пѡдѡј *Бѡжи*, сѡчекѡше *Мѡшу*, ѹватише *Трѡшу*, не пѡташе *Јѹбу* и сл.

Двосложни хипокористици (и одговарајућа имена и надимци) јављају се у још два морфолошка (и три прозодијска) лика.

а) Тип *Јѹбе* (ген. *Јѹба*, дат. *Јѹбу*); нпр.: *Бѡре, Бѹде, Влѡде, Јѡле, Бѡле, Лѡле*. Овакве именице могу се јавити и са *ѹ*, тј. као *Јѹбе* (ген. *Јѹба*, дат. *Јѹбу*); посведочено је: *Вѹле, Јѹбе, Мѡле, Свѡле, Рѡле*.

б) Тип *Сѡва* (ген. *Сѡвѡ*, дат. *Сѡви*); нпр.: *Бѡћа, Глѡша, Мѡка, Мѡда, Мѡћа, Мѡта, Сѡва, Тѡма*.

12. Указали бисмо на обличке особености још неких именица.

а) Именица *ѡба* по правилу је *singularia tantum* ср. р. с индеклинабилним атрибутом: дѡ некѡ *ѡѡба* нѡћи; за ѡнѡ *ѡѡба*; у ѡнѡ *ѡѡба* и сл.

б) Редовно је *кѡло, ѡвѡ кѡла*, мѡло вѡлѡ от *кѡла* (не и **кила* – *киле*).

в) Доследно је *пѡрез* (ген. *пѡреза*); тако и *пѡѡѡ* (ген. *са пѡѡѡ*).

Облици ж. рода **пѡреза* и **пѡѡѡ* нису особина говора Придола.

г) Именица *ѹво* мења се овако: ном. сг. *ѹво*, ген. сг. *ѹвета*, лок. сг. *на ѹвету* (*нѡ ѹвету*), ном. пл. *ѹвета*, ген. пл. *ѹветѡ*, дат.–инстр.–лок. пл. *ѹветѡма*.

д) Им. *небо* и *чѹѡ* могу имати и проширени плурал: *у небѡса, чѹдѡса*.

ђ) Према редовном *гѡвеѡ*, не стоји **гѡвеѡ*, већ *гѡвѡче* (овако је и у

другим источнохерцеговачким говорима).⁶

е) Засведочено је *зрнце* (исп. и три *зрнцета*); множина је суплетивна: *зрнцӣд*.

Према облику *зрно* стоји регуларна множинска форма *зрна*, као и две суплетивне: *зрн̄ад* и *зрн̄евље*.

ж) Говори се *биљег* и *биљега*.

з) Доследно је *вд̄ђа* С Ст Ту (не и **вођ*), потом *вд̄јсковођа*, *чѣтовођа* и сл.

и) Посведочено је *канáва* (ген. *канáвѣ*) и *кан̄āп* (ген. *канáпа*).

ј) У домену родбинских односа, према *рд̄ђак* имамо две форме – *рд̄ђа-ка* и *рд̄дица*.

Именичке заменице

Представићемо, најпре, најмаркантније обличке особености личних заменица (акцентованих па неакцентованих форми), а затим и посведочене особине осталих именичких заменица.

13. а) Облик дат.-лок. сг. заменица *ја*, *ти* и *себе* доследно гласи *мѣни/тѣби/сѣби*, нпр.: *Мѣни* нѣ треб̄а; Ни *мѣни* нѣ вјеру^јѣ; И так̄о̄ ђн *мѣни*; – *Тѣби* је тѣшко; О *тѣби* нѣко нѣ мисл̄и; С̄ад је на *тѣби* рѣд; – Према *сѣби* свѣ мјѣр̄и; Св̄а̄к̄и *сѣби* удѣш̄ав̄а; Што љмаде на *сѣби* итд.

б) Дат.-лок. зам. *он* и *оно* гласи *њѣму*.

в) Дат.-лок. заменице *она* најчѣће је *њѡј*; осетно је и присуство ликова са партикулом *-зи* – *њѡ'зи*.

г) Ген.-ак. зам. *ми* и *ви* углавном имају стандардни облик – *н̄ас*, *в̄ас*; знатно су ређе форме са партикулом *-ке*: *н̄аске*, *в̄аске*.

д) Зам. *они*, *оне*, *она* у ген.-ак. различито се уобличавају – *њ̄и*, *њ̄из̄и* (*ѡд њ̄из̄и*) и, ретко, *њ̄ике*.

ђ) Дат.-инстр.-лок. зам. *ми* и *ви*, као и зам. *они*, *оне*, *она* стандардно се уобличавају: *н̄ама* (*с̄а нама*), *в̄ама* (*з̄а вама*), *њ̄има* (*н̄а њ̄има*, *прѣд њ̄има*).

14. а) Енклитички облици зам. *ја*, *ти* и *себе* у ген.-ак. гласе *ме*, *те*, *се* (нпр.: нагр̄адили *ме*; тра̄же *те*; љби'о *се*). Ове енклитике могу стајати и уз предлоге (нпр. *з̄а ме*, *љ те*, *прѣд̄а се*).

б) Енкл. облик зам. *он* и *оно* у ген.-ак. (уколико не стоји уз предлог) гласи *га* (нпр. ѣто *га*; ѡшин̄у *га*; ѡћераше *га*). Уз предлоге је *њга* и *њѣга* (није засведочено *њ*): *з̄а њга*, *н̄а њѣга*.

в) Енкл. облик зам. *она* у ак. (уколико не стоји уз предлог) гласи *је* (никада *ју!*): туне ^ј*е* и сар̄ани'о, д̄обро ^ј*е* измл̄ати'о. Уз предлоге енкл. гласи *њу*: *љз̄а њу*, *кр̄ѡз̄а њу*.

г) Ненаглашени ген.-ак. зам. *они*, *оне* и *она* (уколико не стоји уз предлог) гласи *и* (*ӣ*): прѡшло *и* пѡдоста; ѣво *ӣ* на вѡди. Уз предлоге се јављају

⁶ Уп. нпр. М. Ник. Гор. 672, М. Ник. СП 337, Тешић Љешт. 216.

дужи (али ненаглашени) облици: *крѡзѧ њи, прѣдѧ њи*.

д) Ненаглашени облик дат. зам. *ви* гласи *вам*: *показаћу вам слике; нисам вам испричао; да вам кажем* (дакле, тип *да ви кажем* није својствен говору Придола).

15. а) За зам. *ко* засведочено је: ном. *кѡ*; – ген.-ак. *кѡгѧ, за кѡгѧ, ѡт кѡгѧ*; – дат.-лок. *кѡмѣ*; – инстр. *с кѡм, с кѡме, зѧ кѡм*.

б) За зам. *шта* налазимо: ген. *чѣгѧ, ѡт чѣгѧ, ѡ-чѣгѧ*, али и *ѡ-шта*; – дат. *чѣму*; – ак. *зѧ шта, љ шта*; – инстр. *чѡме, ш чѡм, ш чѡме, сѧ чѡм*; – лок. *на чѣму, ѡ чѣму*, али и *на чем ѡстадо, ѡ чем пѡчѣ причати, љ чем м^шѣсиш љѣб*.

в) Често је слагање са *-ко* и *-шта*; нпр.: *нѡкогѧ, нѣкогѧ, свѧкогѧ, ко'е-чѣгѧ, нѡчегѧ, свѧчегѧ, љ некогѧ*; – *нѡкомѣ, нѡком нѡшта, свѧкомѣ, ѡ свѧком* пѡнешто, *нѡчему, ѡ свѧчему* и сл.

г) Заменице сложене са *шта/што* имају: а) или облике на *-а*: *ѡшта, свѧшта*; б) или дублетне форме: *нѣшта / нѣшто, пѡнешта / пѡнешто*.

д) Бележимо и: *штѡгод; шта бѡло, бѡло штѧ*.

ђ) Говори се *свѧк* (није засведочено *свѧко*).

Придевске речи

16. У *ген. (одн. ген.-ак.)* и *дат.-лок. сг.* заменичко-придевске деklinације мушког и средњег рода придевских речи (прид. зам., прид., бр. *један* и редних бројева) јављају се наставци *-ог (-ег)* и *-ога (-ега)* одн. *-ом (-ем)* и *-оме*, где су крајњи вокали *а* и *е* покретни, тј. необавезни.

Примери без покретног вокала. а) За ген. (или ген.-ак.) исп.: *вѧшѣг, ко'екакѡг, нѧшѣг, нѣкѡг, њѡнѡг, ѡвѡг, ѡнѡг, свѧкѡг* и сл.; *б^шѣлѡг, вѡљенѡг, вуненѡг, гѡрњѣг, грѡднѡг, жѡтѡг, плѧвог* и сл.; *јѣднѡг, дрѡгѡг, и јѣднѡг и дрѡгѡг, сѣдмѡг, ѡсмѡг, шѣснѣстог*.

б) За дат.-лок. исп.:

нѧшѣм, вѧшѣм, нѣкѡм, ѡнѡм, у свѧкѡм, на тѡм и сл.; *на јѣднѡм, у јѣднѡм, дрѡгѡм, сѣдмѡм, на јѣдѧнѣстом* спрѧту и сл.

Примери са покретним вокалом. а) За ген. (или ген.- ак.) исп.:

вѧшѣга, кѧкѡга, нѧшѣга, нѣкѡга, њѡнѡга, оволикѡга, пѡнекѡга и сл.; *бѡгарскѡга, будѧластѡга, вѣћѣга, глѧвнѡга, дѧнашњѣга, рѡскѡга* и сл.; *дрѡгѡга, јѣдан нѧ дрѡгѡга, пѣтнѣстога* и сл.

б) За дат.-лок. исп.:

кѧкѡме, нѣкѡме, у њѣговѡм, на мѡме имању, *свѧкѡме; дѣснѡме, на прѧвѡме* пѡту, *стѧрѡме, трѣшњевѡме, чѣтничкѡме* и сл.; *јѣднѡме, прѧвѡме, дрѡгѡме*.

17. У *инструменталу сг.* јавља се наставак *-им*. У Придолима се могу чути само ликови као што су нпр.: са *б^шѣлим* лѡком, с *јѣдним свѡим* дрѡгом, *тѣшким* живѡтом, под *ѡвим* крѡвом, за *нѣким* ђѣдом, са *гвѡзденим* плѡгом, са *јѧдним* нѧродом, са *тим* бѡдѧком и сл.

18. У *генитиву* пл. доследан је наставак *-и*, нпр.: *о-добрї људї, жѣлоснї мајкї, лївѣдѣ л'ѣпї*, от *стѣрї ѣљїна*, *о-дрѣновї прутїћѣ*, *от пѣметнї стѣрї жѣнѣ*, од *ѣнї сѣшенї крушчїцѣ*, *ѣвї мѣдѣрнї ствѣрї*, *тї дрљачѣ нѣгдашнї*, от *стѣрї нѣшї прѣђедѣвѣ*, од *нѣјболї* другѣвѣ и сл.

19. У *дат. -инстр -лок. пл.* једини наставак је *-им*, нпр.: у *б'ѣлїм сѣкњама*, *са дрѣгїм људїма*, према *нѣшїм њївама*, *по нѣшїм лївадама*, *са ѣнїм јуницама*, *са ѣнїм њїнїм рѣдницама*, *са стѣрим нѣкїм дроњѣтинама*, у *тѣшкїм проблемїма*, *по свѣкакїм јѣзбинама*, у *вѣлїкїм гвѣзденїм лѣнцима*, на *тїм дѣгачкїм шївкама* итд.

20. Посебне напомене о придевским заменицама. а) Присвојне заменице *мој, твој и свој* у ген.-ак. и дат.-лок. сг. редовно имају „краће“, контраховане облике: *мѣг дрѣга*, *їз мѣг шевѣра*, *їз мѣг шѣвѣра*, *тѣга ѣтетѣ*, *тѣгѣ рѣда*, *ѣ свѣм јѣду*, *ѣ свѣм трѣшку*, *свѣга шурака* и сл. Неконтраховани облици типа *мѣег*, *свѣега* веома су ретки.

б) Присвојна заменица 3. л. сг. ж. р. јавља се у два морфолошка (и прозодијска) лика: *њѣн сїн*, *њѣн нѣкї рѣђѣк*, *њѣн ѣд*, али и *њѣзїн чѣвек*, *њѣзїн нѣкї рѣд* и сл.

в) Присвојна заменица 3. л. пл. доследно гласи *њїн*: *њїн кѣм*, *њїн плѣн*, *њїн гѣј*, *њїна мајка*, *ѣо љїнѣ штѣлѣ*, *пѣ љїнѣм ѣбичѣју*, *њїно прѣво* и сл.

г) У квалификативних и других заменица на *-кав* убедљиво преовлађују форме на *-ки* (одн. *-ка*, *-ко*): *какї вѣ*, *какї брѣв*, *плѣг какї дѣбар*, *кака сам така сам*, *накї дѣбар мѣмак*, *какѣ* је вѣлїм тѣѣ, *їкакї прѣвоз*, *вала нїкакї*; исп. и *нїкї мајстор нїѣ*.

д) Заменички придев *сав* има у ном. сг. м. и ж. рода стандардне облике, али је у ном.-ак. сг. ср. р. најчешће *сво*: *свѣ врѣме*, *свѣ жїто*, *свѣ тѣ мѣчѣње* и сл.

21. Посебне напомене о придевима. а) Придеви на *-ски* од именица ж. р. на *-їја* неретко имају елемент *н*: *ѣустрїнскѣ вѣјска*, *ѣѣкрїнскї зї'ѣни*, али и *ѣустрїскї*, *рѣкїскї*, *шумѣдїскѣ нѣшња*.

б) Говори се *сїнѣв*, да и *сїновѣм* сїну ѣстанѣ (дакле, без удвајања посесивног суфикса), али и *сїновскѣ* ѣмовина, *сїновскѣ* прѣво.

в) Доследно је *ѣѣтињї*, *ѣѣтињѣ*, *ѣѣтињѣ* (не **ѣѣцији* или сл.).

г) Налазимо само *ѣѣѣв* (не и **ѣѣѣн* и сл.).

д) Присвојни придеви од назива животиња често се граде по моделу *тѣлѣћї*: *јѣрѣћѣ*, *тїлѣћї*, *прѣсѣћѣ*, *ћѣрѣћї*. Другачије је у *свїњскї*, *гѣшчї'ѣ* маѣт.

ђ) Описни придев *вѣлїк(и)* јавља се у ном. сг. м. р. (одн. ном.-ак. сг.) само у одређеном виду: *камѣн вѣлїкї*, *вѣлїкї плѣст*, *јѣдан ѣтвор вѣлїкї* и сл.

е) Придеви изведени од основе *срѣт-* обично имају непалаталну основу: *срѣтан*, *срѣтна*, *срѣтно*, *нѣсрѣтнѣга*, *нѣсрѣтнѣ* и сл. Ређе је *срѣћан*, *срѣћна* и сл.

ж) Веома је заступљен прозодијски лик одређеног вида типа *свѣтї*: *блѣга* рѣкї'ѣ, *гѣстї* пасѣљ, *млѣдї* сїр, *свѣтї* Сѣво, *тѣћѣ* зѣмља и сл.

з) Компаратив придева и прилога гради се, најчешће, као и у књижевном језику, нпр.: *гӯиһӣ, жӣһӣ, мләһӣ, сләһӣ, тврђи, ләкшиӣ, мёкшиӣ, бәльӣ, гдәри, бистриә, ситниә* (након губљења гласа *ј* и контракције добили смо и *зрәли, ләши, сләби*).

Неки компаративни облици заслужују посебан осврт.

– Компаратив придева *висок* гласи *вишльи*: *би'о* е *вишльӣ* од *менә*; *мәло* је *она вишльә* (исп. и прилог: *стаде мәло вишльә*).

– Компаратив придева *велики* доследно је *веһи* (никада **виши* или сл.): *веһи* дуг, *веһә* зграда, *веһә* задужење итд.

– Наставак *-и(и)* не јавља се само у очекиваним (стандардним) компаративним формама прид. *лак, лијеп* и *мек* већ и у неких других придева (и од њих изведених прилога): *глүшиӣ, таќшиӣ* (исп и прилог: *он јәш глүшиә* *постүпи'о*)

и) Засведочене су и дисконтинуиране суперлативне форме:

нај му је *бәльә* *раки'а*, *на-* је *бәльә* *било при'е* *ра'та*.

Морфему *нај-* затичемо и уз глагол: *најволім* ('највише волим').

Бројеви

22. Као и у другим сродним говорима, потврде деклинационих облика с посебним падежним наставком затичемо само у траговима.

Није сасвим ишчезла деклинација броја *двиге*: ген. од *њи двигу*; дат. *двигәма*.

Засведочена је и једна потврда за дат. збирних бројева: *њима трәма*.

23. Облици основних бројеви од 1 до 10 углавном немају дијалекатских особености; изузетак су широко познате форме *чәтри* и *шәс*, које се јављају напоредо са својим неупоредиво ређим стандардним панданима.

Бројеви од 11 до 19 доследно гласе: *једәнәс, двәнәс, тринәс, четрнәс, пәтнәс, шәснәс* итд.

Бројеви 20 и 30 уобличавају се на три начина: *двәс* (*двә'ес*), *три'ес*; *двәдесәт, тридесәт* (и, ређе, *двәдест, тридест*).

Бројеви 40 и 60 имају по један облик: *чәтрәс* и *шәсәт*.

24. Вишечлани бројеви типа *десетица* + *основни* (одн. *редни*) *број* јављају се са везником и без њега: *три'ес* и *три* / *двәс* *чәтри* *сәта*; *двәс* *дрүгә* / *тридесәт* и *трәһә*.

Напоредо се употребљавају број *сто* и бр. именица *стотина*, као и сложенице са *-сто* и синтагме са *стотина*: *стә* *й'ләдә*, *стә* *к'лә* / *стәдину* *күһә*, от *стәдинә* *један*; *чәтристо*, *пәсто* / *пә-стәтинә*, *шә-стәтинә*.

Чешће је *дбадвә* него *дба*.

25. Збирни бројеви од четири надаље двојако се завршавају – на *-оро* одн. *-еро*: *чәтворо*, *шәсторо*, *сәдморо* / *чәтверо*, *шәстеро*, *сәдмеро*.

Сви засведочени примери одговарајућих бројних именица завршавају

се на *-орица*: *четвòрица*, *петòрица*, *осмòрица*, *осмòрицѐ*, *деветòрица*..

Могуће је (?) да случајно нису засведочени ликови са *-ерица*.

26. Сасвим су обичне конструкције са *бр. придевом* (па и када именица није *pluralia tantum*): *двòе* панталóне, *трòја* кòла, *чѐтвере* гáће; *трòи* свирачи.

Збирни бројеви се употребљавају и уз ген. пл. збирних им. на *-ад* и када означавају бића (*нѐтеро* чѐлѝдѝ) и када означавају ствари (*двòе* дрѝвљѝдѝ).

Уз ген. сг. им. *браћа* редовно, бар према нашој грађи, иде бр. именица на *-ица* (*четвòрица* браћѐ, *петòрица* браћѐ).

Глаголи

Сагледаћемо обличке карактеристике појединих глаголских облика.

27. Инфинитив. Сви засведочени облици су на *-ти* одн. *-ћи* (дакле: *ра̀дити*, *чѐкати*, *нѐвати* и сл. одн. *до̀ћи*, *сѐћи*, *нѐћи* и сл.).

У испитиваним западносрбијанским идиомима инф. на *-т* одн. *-ћ* или се не јавља, или се јавља спорадично.⁷

28. Презент. а) Деловањем аналогичје, глаголи са основом на *-к*, *-г*, *-х* имају у 3. л. пл. доследно тзв. измењену, палатализовану основу: *вúчү*, *до-вúчү*, *с^шéчү*, *зас^шéчү*, *нèчү*, *ìспечү*; *вршү* и сл.

б) Презентска парадигма гл. *мо̀ћи* изгледа овако: 1. л. сг.: *мо̀гу*, *мо̀рем*, *мо̀жем*; 2. л. сг.: *мо̀жеш*, *мо̀реш*, *мо̀ш*; 3. л. сг.: *мо̀же* (*мо̀жѐ*), *мо̀рѐ*; 1. л. пл.: *мо̀жемо*, *мо̀ремо*; 2. л. пл.: *мо̀жете*, *мо̀рете*; 3. л. пл.: *мо̀гү*, *мо̀рү*, *мо̀жү*.

в) Фреквентне су форме типа *б̀иднѐм*, *ш̀ћѐднѐм*; тако и: *мо̀гнѐм*, *ìмад-нѐм*, *ìмједнѐм*.

г) Говори се: *з̀спѝм*, *з̀спѝш* (не и **з̀спем* или сл.); *ìзрүчѐ*, *нòсѐ*, *гòво-рѐ* (не **носу* или сл.); *п̀днѐм*, *п̀днѐш*, *п̀днѐ* (не и **панем* или сл.), *срѐтнѐм*, *срѐтнѐш*, *срѐтнѐ* (не и **срѐтим* или сл.); *ш̀љѐм* одн. *ш̀љѐм* (не и **шиљѐм* или сл.).

29. Аорист. а) Гради се и од имперфективних глагола, нпр.: *в̀адисмо* нѐшта; *в̀икасмо* га, *в̀икасмо*; *п̀рича* нѐшта, *п̀рича*; *п̀екосмо* ра̀ки'у, *к̀уписмо* òнѐ ра̀њушице и сл.

б) Наставци 1. и 2. л. пл. су *-смо* одн. *-сте* (не и **-шмо*, **-ште*): *б̀анус-мо*, *в̀ечерасмо*, *п̀дчѐсмо*; *до̀ђосте*, *п̀дписсте*, *п̀дчѐсте*.

в) Двојако је и у неким облицима аориста следећих глагола односно скупина глагола:

– у пл. ј е с т и: *ј̀ѐдосмо/ј̀ѐсмо*;

– у композита гл. с т а т и: *з̀стаде/з̀ста*, *н̀стаде/н̀ста*;

– у пл. х т ј е т и: *н̀е ш̀ће/н̀е ш̀ћеде*.

г) С друге стране, само облике на *-д* редовно имају:

⁷ Овакви ликови засведочени су у Драгачеву и моравичком крају, али сасвим скромно (в. Ђук. Драг. 147, В. Ник. М-Гс 213).

- гл. (-)п а с т и: *падо, упадо* (не и **падок* или сл.);
- гл. V врсте (-)д а т и, (-)з н а т и и и м а т и: *дадо, додадо, знадо, не познадо, имадо, немадо* и сл.;
- неки глаголи I врсте на -*сти/-дем*: *дведе, одведе, приведе*;
- гл. V врсте на -*јети/-ијем*: *не смједо, не умједо*.

30. Имперфекат. Гл. облик у нестајању. Готово сви засведочени ликови су облици импф. гл. *бити* и *хтјети*: *биџаше, беше, биџасмо; шћаше*. Затичемо још само *зваше* и *грџаше се*.

31. Императив. а) Ни у говору Придола не постоји посебан облик за 1. л. пл.; уместо њега користи се или конструкција *ај(де) + да + 1. л. мн. през.* (нпр. *ајде да изнесемо њово, ај да се кладимо* и сл.) или само *да + 1. л. мн. през.* (нпр. *да пођемо њ ми*).

б) Честе су конструкције *немо(ј) + инф.* (одн. *през* са везником *да*): *немој ме дирати, немојте да је врећате; немо ми се реко жальити* ништа.

в) Вокал и често се губи у 2. л. јд. и (још чешће) у 2. л. мн.: *биж љ кућу, дијк се, дрш се; бишите, дршите га, дршите се, зовте*.

г) Глаголи IVa врсте типа *ити* и глаголи II врсте типа *сијати* редовно имају императив без финалног *ј*, како у сг. тако и у пл., нпр.: *ни/ните, си, проси/просите* и сл. (в. и потврде у т. 8).

ђ) Фреквентна је форма *подај*, нпр.: *подај њима понешта; подај му колко мош; подај и Драгани једну* и сл.

е) Присутна је морфолошки необична форма *ајдемоте (ајдемо + наст. 2. л. пл. -те)*. Множински наставак *-те* јавља се и код неких прилога: *полакоте, вамоте се, дољете се*.

ж) Партикула *-де (-дер)* ублажава заповест, а честа је у примерима типа: *дајде, изиђиде, ћуде, запалидѣр, кунидѣр* и сл.

з) Треће л. имп. исказује се, по правилу, перифрастично, тј. конструкцијом *нек(а) + 3. л. през.*: *нека не биде каког нереда; нека дођу, нек и љони љзмљ* и сл.

и) И овде је чест тзв. приповедачки императив, тј. примери типа: он *пдчни да бјѣжѣ; ја љдри, љдри по онљ слами; прѣврѣи, прѣврѣи, нијкад отаљати* и сл.

32. Футур I. а) Облици настали од инфинитива на *-ти* и енклитике сажимају се и изговарају као једна реч: *биће добро, вићећеш, заклаћу брава, показаћу ја њему* и сл.

б) Уколико се инфинитиву на *-ћи* додаје енклитика, могуће су двојаке форме – тип *поћи ћемо* (нпр. *доћи ћу њ ја; ићи ће и љона*) и тип *поћемо* (нпр.: *наћемо га; уће неко*).

в) Ако гл. енклитика претходи наглашеном облику, тај облик је најчешће инфинитив: *они ће и сачекати; ја ћу им спаковати, ко ће то скувати*.

Налазимо и примере са конструкцијом *да + презент* уместо инфинитива:

ја ћу да га сачекāм, прво ћемо да вечерāмо.

33. Футур II. а) Стандардна конструкција *будем + р. гл. придев* скромно је засведочена, нпр.: кад бӯдӯ дōлазили вāмо; чīm се биднē опдрави'о.

б) Значење футура II може да има и конструкција *везник + презент*, нпр. кад ја ѓмрēm, радите шта оћете.

34. Плусквамперфекат. Гради се искључиво од перфекта гл. *бити* и *р. гл. придева*. Нпр.: Јōш се нисам бӣ'о ни рōди'о; Дōбро су били пōчели; Пōставили су били стражара виш нāшē штāлē и сл.

35. Потенцијал. Форма *би + р. гл. придев* уопштена је за сва лица оба броја: Јā би ишō; И тī би тō урāди'о; Он би свīма пōмoгō; Мī би пōн'ели и јонō;

Ви би крēнули кāsни'е; Они би нас пōбили.

36. Глаголски прилози. а) Гл. прилог прошли готово да не постоји. Имамо само једну потврду: пōчēв о-тōга.

Форма *бивши* не осећа се као гл. облик, него као прави придев у примерима: бивши тāj њин гāзда, бивши њен чōвек.

б) Гл. прилог садашњи је прилично фреквентан гл. облик; нпр.: Дāде јој крī'ући; Свē стоēћи рāди'о; Оде трчēћи; Оде кӯћи нјēвајући.

37. Облици помоћних глагола. а) Гл. *бити* – засведочени облици: през. бидēm, бидēш, нē бидēш, бидē, нē бидē, бидēмо, бидēте, бидӯ; биднēm, биднēш, биднē, нē биднē, биднēмо, биднēте; бӯдēm, бӯдēш, бӯдē, бӯдӯ; имп. биди, бите, бидни; импф. бӣ'аше, бēше, бӣ'асмо; аор. бӣ, бӣ (2. и 3. л. сг.), бӣсмо, бӣсте, бӣше.

У 3. л. сг. суплетивног облика *јесам* налазимо две форме – *јѐс* и *јѐсте*:

Одрични облици гласе *нисам, ниси, ни'е; нисмо, нисте, нису*.

б) Гл. *хтјети* – засведочени облици: през. оћу, оћеш, оће/оћē, оћемо, оћете, оћē/оћӯ; одр. форме: нēћу, нēћеш, нēће/нēћē, нēћемо, нēћете, нēће/нēћē/нēћӯ (2. л. сг. може гласити и ош одн. нēш: ош ми дāти? – да нēш кӯћи?); аор. шћѐдо, ћѐдо, шћѐде, нē шћѐде, шћѐдoсмо, нē шћѐдoсмо, ћѐдoсмо, нē шћѐдоше; р. гл. прид. ћѐо, ћѐō, шћѐо, шћѐō, ћѐла, шћѐла, ћѐли, шћѐли, шћѐле.

Непроменљиве речи

38. Прилози. а) Прилози за место – засведочене форме: *ћѐ; воће, во'е оведе; тӯ, тӯј, тӯде, тӯне; нoће, нoде, нoнде, нo'е, онде* (исп. и *ћенoде*); *нѐђе* (исп. и *пoнеђе*); *свӯд, свӯдā, свӯдē, свӯђе; иће; – кӯд* (исп. *кӯ'ћеш, кӯ'се* *ћѐде*); *вāмо, вāм, овāмо; тāмо* (исп. *тāмо-вāмо, там* и *вāм, и там* и *вāм*); *онāмо, ономо, нoномо; нѐкуд, свӯкуд, нӣкуд, икуд; – кӯдā* (исп. *кӯдā* сам прoлазила, *кӯдā* је војска); *вӯдā, вӯдē, овӯдā, овӯдē; тӯдā, тӯдē, тӯд; онудā, онудē, нӯдā, нӯдē; свӯкудā, свӯкудē; коекудā, ко'екудē;– одаклē, одаклē, отклē; одавдē;*

одатлѣ, одѣтлѣ, оталѣ, ѿтклѣ; одандѣ; однѣклѣ, однеклѣ, однеклѣ; нѣодѣклѣ, нѣотклѣ; – ѿткуд; ѿдвѣд, ѿдвѣде; ѿтѣд, ѿтѣде (исп. ѿтѣд-ѿдвѣд, један ѿтѣд, један ѿдвѣд); ѿднѣд, ѿднѣде; ѿднекуд; нѣоткуд; дѣклѣ, дѣкле; дѣвдѣ, дѣвдѣ; дѣндѣ, дѣндѣ; дѣндѣ, дѣндѣ; дѣнеклѣ; – близу, далеко (исп. акц. двојство пѣдалеко / подалеко); гѣре, гѣре, гѣрѣм, гѣрѣмо (= горе амо, тј. овамо горе или сл.); дѣље, дѣље, дѣље, дѣље (исп. и сложене прилошке форме вѣдгоре, тѣдгоре, вѣдоље, тѣдоље, тѣдоље; нпр. тѣдгоре = туда горе или сл.).

б) Прилози за време – засведочене форме: сѣд, сѣдѣ, сѣде-во (исп. и дѣсад, зѣсад); тѣд, тѣдѣ (исп. и ѿтадѣ); дндѣ, дндѣ (исп. и ѿдондѣ); кѣд, кѣдѣ, кѣкад; ѣкад; нѣкад, пѣнекад; нѣкад, нѣкадѣ;– дѣњи, дѣњу, дѣњѣм (исп. и дѣн-дѣњи); нѣђу, нѣђѣм; дѣнѣс (исп. и дѣнѣс-дѣњи), вѣздѣн (исп. и пѣваздѣн); нѣђѣс; јѣтѣрѣс, јѣтѣра, јѣтѣра; с'јѣтѣре, с'јѣтѣредѣн; јѣтѣру; вѣчѣрѣс, нѣвѣчѣ, јѣвѣчѣ; јѣчѣ, пѣрѣкучѣ, пѣрѣкѣјѣчѣ;– зѣмѣс, јѣсѣнѣс, јѣтѣѣс, пѣрѣјѣтѣс;– лѣнѣ (лѣни), ѣломлѣни; пѣрѣје, мѣлопѣрѣје, мѣлопѣрѣ, нѣјпѣрѣје; пѣсле, пѣслије, нѣјпѣсле, дѣпѣт, јѣпѣт, нѣново, пѣново, пѣнова; уземѣнце; јѣвѣѣк, јѣвѣк; јѣко; дѣмѣ; нѣмѣд, онѣмѣд; чѣском, чѣсом; јѣтѣм; дѣјѣго, зѣдѣуго; зѣдѣље (= дѣже).

в) Прилози за начин – засведочене форме: кѣко, вѣкѣ, ѣвакѣ; тѣкѣ; нѣкѣ, онѣкѣ; нѣкѣко, нѣкѣко; свѣкѣко, свѣкѣјѣко;– дѣпкѣ, нѣглавѣчкѣ, нѣтрашкѣ, ѣберѣчкѣ, пѣлошкѣ, пѣтѣрѣшкѣ, чѣтѣворонѣшкѣ, пѣјѣшкѣ, пѣшкѣ, пѣјѣшицѣ (исп. и пѣјѣвѣ); – кѣрѣдомѣце, кѣрѣѣомѣцѣ, нѣсумѣце, пѣимѣнѣцѣ – јѣмурѣћкѣ, лѣжѣћкѣ, стоѣћкѣ;– ѣбашка, нѣбашка, нѣпѣбашка; лѣсно; нѣмерно; нѣсѣмо.

г) Прилози за количину – засведочене форме: дѣста, пѣдѣста, пѣрѣлично, пѣпѣрѣлично, мѣло, ѣмѣло, мѣдѣго/мнѣдѣго, (јѣспѣ се) пѣвишѣ, пѣ (сѣта), пѣла (кѣла);
пѣно (жѣта), вѣшѣ (ће ѣстати), слѣбо (јѣѣ).

39. Остале непроменљиве речи. а) Неки особенији предлози: бѣрез ѣђе ѣкогѣ, бѣрес кѣма и бѣрес стѣрог свѣта; ван кѣђѣ, ван контѣрѣлѣ; више јѣрка / више ѣѣѣка; зѣок тѣг чѣјѣ, зѣѣк тѣгѣ; кѣроз нѣшу нѣјѣву / кѣрѣдѣ ѣу; нѣз воду / нѣза стѣрану; ус тѣ стѣблѣ / јѣза зѣд; с тѣм жѣнтѣурѣнѣм, ш чѣтнѣицѣма / са штѣпом; пѣред нѣс, спѣред нѣшѣ штѣлѣ; пѣкрај шѣливѣѣка / пѣрај Мѣтѣћѣнѣ; пѣреко шѣпѣрѣта, пѣрѣко себѣ; пѣремѣ сѣнѣцу / спѣрам тѣбѣ; пѣдно лѣнца; нѣвр кѣлѣ, пѣвр лѣвѣдѣ, јѣвр сѣврѣ; пѣри кѣрѣју, пѣри кѣрѣју; мѣјѣсто бѣрѣта / умѣјѣсто ѣљѣнѣ / нѣмѣјѣсто пѣдѣварка; нѣсред^м цѣркѣвѣ, јѣсред зѣмѣ, јѣсред дѣна и јѣсред нѣђѣ; мѣмо тѣу ѣграду, мѣмо мѣју нѣгу.

б) Неки особенији вѣзници: Бѣло мѣнѣ, бѣло вѣшѣ, јѣвѣѣк зѣдовѣљнѣи; Или рѣди или нѣмѣј ни дѣлазити; Док сам јѣмѣ, бѣјѣ сам дѣбар; мѣнѣ шѣеничнѣ, мѣнѣ мѣрузнѣ; Бѣлѣ зѣрађѣвѣ негѣ јѣ; слѣђѣ но јѣшта; Мѣда је свѣ тѣ бѣло пѣзнѣто.

в) Неке особеније рѣчѣ и неколико узѣика: бѣр тѣликѣ, бѣгѣме, бѣме; бѣш, тѣ нѣ, никакѣ; вѣљѣдѣ, вѣљѣда, вѣљѣде; ѣво (ѣвѣ), ѣно (ѣнѣ), ѣто (ѣтѣ); зѣбогѣ; зѣистѣ; Зѣр ѣн мѣни тѣкѣ? јѣ, јѣбѣме; јѣштѣѣ е, јѣштѣѣ сам, јѣштѣѣ су; јѣк; ѣзѣиѣѣ. – Јѣ, пѣн сѣрѣћѣ; јѣ ѣвѣ, јѣ ѣнѣ; Јѣј, кѣку мѣне; Ѧ, Мѣлане, Јѣ, негѣ штѣ; Свѣ чѣнѣ фѣјѣке-фѣјѣке; Ё, тѣј смо га чѣкали.

Закључак

40. Географски положај и примарна дијалекатска обележја – новошто-кавска физиономија и релативно стабилан ијекавизам – сврставају испитивано насеље у говорне типове западносрбијанског сегмента пространог и разуђеног источнохерцеговачког дијалекатског комплекса. Унутар поодавно представљене глобалне диференцијације главнине источнохерцеговачких идиома на југоисточну и северозападну грану (подела коју је установио проф. П. Ивић до данас није подривена ваљаном и уверљивом аргуменатацијом)⁸, говор Придола, очекивано, прилази првој скупини, заједно са сродним идиомима југозападне Србије, Црне Горе, источне Херцеговине и југоисточне Босне. Ипак, што је и очекивано и дијалектолошки неминовно, придолски говорни тип има и своје специфичности.

41. Знатан (не и претежан!) број дијалекатских црта говор Придола „измешта“ из југоисточне матице; нпр.: одсуство старих дужина типа *крѣвѣма*, *лѹкѣв*, *гледѣти* (присутан је само широко заступљен акц. тип *бѣбѣн*); изостанак дат. -лок. типа *мене* (овде је доследно *мени*); непостојање декл. обрасца типа *Бѣжѣ-Бѣжа-Бѣжу* (постоји само декл. модел *Бѣжѣ-Бѣжѣ-Бѣжи*); одсуство типа *да ви кажем* (у Придолима је само *да вам кажем*); наставак *-оро* као једини начин уобличавања збирних бројева *четворо* и даље (у нашем селу је и *четворо* и *четверо*). Све назначене особине југоисточне гране (као и немали број других) маркантно су обележје већине додирних сродних идиома са (југо) источне стране – највећег дела Ужичке Црне горе, целог Драгачева и моравичког краја. С друге стране, наведене дијалекатске црте нису својствене не само Придолима него ни говорним типовима који се простиру (северо)западно од овог села (Ужичко Подриње, азбуковачки крај)⁹. Међутим, придолски идиом стоји, у доброј мери, оделито и према њима: не зна за подринске нејотоване јекавизме типа *сјѣсти*, *сјѣде*, за аналошке контраховане форме *дѣѣ*, *пѣѣ* и сл., за ликове типа *дѣи*, *прѣи*, *ѹмѣи*, за футур типа *дѣѣ* (*њѣму*), за ген. пл. са наст. *ѣ* типа (*нѣма*) *ѣѣи*. Дакле, придолски говорни пункт има с в о ј е место унутар речених дијалекатских целина, и представља, као и сваки други говорни пункт, самобитан и непоновљив свежањ дијалекатских особина.

Литература са списком скраћеница

В. Ник. М-Гс

Видан Николић, *Моравички и горњостуденички говори*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, серија IV (бр. 3), Београд 2001, 330.

⁸ В. Ивић Дијал. 138–143.

⁹ В. Тешић Љешт. 159–328, Узов. 169–291.

- Ђук. Драг. Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗб, Београд 1995, књ. ХЛІ, 1–239 + карта.
- Ивић Дијал. Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1985.
- М. Ник. СП Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗб, Београд 1991, књ. ХХХVII, 548.
- М. Ник. Гор. Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, СДЗб, Београд 1972, књ. ХІХ, 619–746.
- Ник. Тршић Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗб, Београд 1968, књ. ХVII, 367–473.
- Симић Обади Милорад Симић, *Говор села Обада у босанском Подрињу*, СДЗб, Београд 1978, књ. ХХIV, 124.
- Тешић Љешт. Милосав Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗб, Београд 1977, књ. ХХII, 159–328 + карта.
- Тешић Узов. Милосав Тешић, *Фонетске особине говора азбуковачког села Узовнице*, ЈФ, Београд 1978, књ. ХХХIV, 169–191.
- Павловић Сок. нахија Љуба Павловић, *Соколска нахија*, СЕЗб, Београд 1930, књ. 26, 307–505.

Slavoljub Z. Marković

ON THE DIALECT OF THE VILLAGE OF PRIDOLA NEAR BAJINA BAŠTA

Based on the ample excerpted material, this paper explores the prominent prosodic, phonetic (and phonological) features of the language spoken in the village of Pridola in the vicinity of Bajina Bašta. The vernacular of the said village belongs to Ijekavian Shtokavian variant of Eastern Herzegovinian dialect spoken in western Serbia. Its primary characteristics are Neo-Shtokavian physiognomy and relatively stable Ijekavism. Within the vast and varied Eastern Herzegovinian dialect complex, the dialect of Pridola inclines to those vernacular types that constitute its south-eastern branch, together with the related idioms in the areas of south-western Serbia, Montenegro, eastern Herzegovina and south-eastern Bosnia.